

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЖУРНАЛ ВНУТРІШНЬОЇ ТА СІМЕЙНОЇ МЕДИЦИНИ

THE EAST EUROPE JOURNAL
OF INTERNAL AND FAMILY MEDICINE

Засновники

Харківська медична академія післядипломної освіти,
Харківська обласна організація «Асоціація лікарів
загальної практики — сімейної медицини»

Рекомендовано до друку Правлінням асоціації
лікарів загальної практики-сімейної медицини
(Протокол №5 від 30.09.2025 р.)

Заснований у 2014 року. Виходить 2 рази на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію

друкованого засобу масової інформації
серія КВ 322107-12007117 від 25.03.2016 р.

Науково-практичний журнал з дистанційної освіти

Журнал внесено в міжнародні наукометричні системи: Cross Ref, Index Copernicus, Academic Resource Index, WorldCat, Scientific Indexing Services, DRJI, ROAD, Citefactor, Open Academic Journals Index, Global Impact Factor, ESCI, Universal Impact Factor, Science Index, Google Scholar, база даних «Наукова періодика України».

Відповідальний секретар Сікало Ю.К

Заст. відповідального секретаря

Хоменко Л.О., Журавльова А.К., Лопіна Н.А.

Розробники та модератори сайту журналу

Лопіна Н.А., Рогачова Т.А.

Дизайн обкладинки Кулик В.В.

Комп'ютерна верстка Десятникова М.В.

Ум. друк. арк. 12,00.

Електронна адреса журналу:

<http://www.internalmed-journal.in.ua/>

Для кореспонденції: teraprevm@med.edu.ua

ФАКТ

Видавництво «ФАКТ»

61166, Харків, вул. Бакуліна, 11, оф. 2-26

Тел./факс: (050) 323-22-01. E-mail: publish_fakt@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3172 від 22.04.2008.

Виготовлено у ФОП В. Є. Гудзинський

Україна, 61072, м. Харків, вул. 23-го Серпня, 27.

Тел./факс: (050)343-66-17.

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України з медичних наук Додаток 1 до наказу N 409 від 17.03.2020 р.

Шеф-редактор

Корж О.М.

Головний редактор

Опарін О.А.

Заступники головного редактора

Журавльова Л.В., Белозьоров І.В., Лаврова Н.В.

Редколегія:

Алієв Д.А. (Азербайджан), Біловол О.М. Білоусова О.Ю., Благовещенська А.В., Болотна Л.А., Георгіянц М.А., Железнякова Н.М., Корж М.О., Михайлов Б.В., Опарін А.Г., Пасієшвілі Л.М., Робак І.Ю., Скрипник І.М., Фадеєнко Г.Д., Фролова Т.В., Харченко Н.В., Хвисьюк М.І., Яременко О.Б.

Редакційна рада:

Абдулаєв Р.Я. (Харків), Алієв А.Д. (Азербайджан), Баран Д. (Румунія), Бодня К.І. (Харків), Бука С. (Латвія), Волосовець О.П. (Київ), Волошина О.Б. (Одеса), Жаловага А.С. (Польща), Імонов М.С. (Таджикістан), Калда Р. (Естонія), Кокко С. (Фінляндія), Лабаш П. (Словаччина), Немец Ю. (Словаччина), Орновський М. (Польща), Орловський В.Ф. (Суми), Сабіров Д.М. (Узбекістан), Салакс Ю. (Латвія), Сидорчук Л.П. (Чернівці), Хіміон Л.В. (Київ), Шадманов А.К. (Узбекістан), Шамсієв А.М. (Узбекістан), Швець О.В. (Київ), Шекера О.Г. (Київ)

Зміст

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ.
ОРИГІНАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проф. В.В. М'ясоєдов, О.В. Семененко, доц. Ж.М. Перцева,
доц. Р.О. Сухоносів
Музейна справа в Харківському національному медичному
університеті 4

ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.
ОРИГІНАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проф. О.І. Сердюк, доц. Н.В. Просоленко, доц. І.І. Парфьонова,
доц. В.І. Крупеня, доц. А.В. Власенко
Аналіз сучасного стану та перспектив перепідготовки
медичних фахівців в Україні 12

ПИТАННЯ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ.
ОРИГІНАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Доц. П.Є. Лівак, проф. О.А. Опарін, доц. А.Г. Захаріна

Дидактичні основи удосконалення методичної системи
навчання медико-біологічних дисциплін для підготовки
вчителів фізичної культури ЗВО в умовах дистанційного
середовища 25
Доц. Н.Є. Боцюк, проф. Л.С. Бабінець, доц. Б.О. Мігенько

Досвід формування професійних навичок розв'язання
проблем у здобувачів вищої медичної освіти на заняттях
з педіатрії на кафедрі терапії та сімейної медицини 38
М.В. Вус
Ультразвукова діагностика біля ліжка пацієнта (POCUS)
як інноваційний освітній інструмент 42

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ МЕДИЦИНИ.
ОГЛЯД

Доц. А.В. Білошицька, ст. викладач І.В. Сімонова, провідний
бібліотекар Л.Б. Щукіна
Внесок українських лікарів у становлення медичної
паразитології: історичний огляд за архівними джерелами
бібліотеки ВНМУ ім. М. І. Пирогова 44

Проф. В. М. Гамалія, проф. С. П. Руда
Внесок вчених України в арсенал фармацевтичних засобів
в умовах Другої світової війни 48
К.мед.н. Д.К. Милославський
Еволюція поглядів на природу гіпертонічної хвороби та
механізми регуляції артеріального тиску в історичному
аспекті (огляд літератури)(проблема гіпертонічної хвороби
крізь призму тисячоліть або історія «мовчазного вбивці»). 54
Проф. В.В. Франчук, доц. С.В. Трач Росоловська
Кафедра судової медицини Тернопільського національного
медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ
України: Історія і сучасність 66
Проф. Н. А. Гайструк, Ю. В. Виноградська, проф. А. Н. Гайструк,
В.В. Кокус, М.М. Білошицька
Покликання людини. Послання крізь віки. 71
Доц. Ю.К. Васильєв, проф. К.К. Васильєв
Петро Павлович Пелехін (1790–1871) і Павло Петрович
Пелехін (1842–1918): від медичної поліції до антисептики 75
Доц. І.М. Козаченко
Пам'яті вченого: до 95 річчя від дня народження професора
В. І. Кононенка 81

Contents

THE QUESTION OF THE HISTORY OF MEDICINE.
THE ORIGINAL STUDY

Prof. V.V. Miasoiedov, O.V. Semenenko, assoc. prof. Zh.M. Pertseva,
assoc. prof. R.O. Sukhonosov
Museum work at Kharkiv National Medical University 4

THE QUESTION OF THE NATIONAL
HEALTH CARE SYSTEM.
THE ORIGINAL STUDY

Prof. O. Serdiuk, assoc. prof. N. Prosolenko, assoc. prof.
I. Parfonova, assoc. prof. V. Krupenia, assoc. prof. A. Vlasenko
Analysis of the current state and prospects of retraining medical
specialists in Ukraine 12

THE QUESTION OF MEDICAL EDUCATION.
THE ORIGINAL STUDY

Assoc. prof. Petro Livak, prof. Oleksiy Oparin,
assoc. prof. Alisa Zakharina
Didactic Principles for Enhancing the Methodological System
of Teaching Medical and Biological Subjects in the Training of
Physical Education Teachers in Higher Education under
Distance Learning Conditions. 25
Assoc. prof. N.Ye. Botsiuk, prof. L.S. Babinets,
assoc. prof. B.O. Mihenko
Experience in developing students' professional problem-solving
skills in paediatrics classes at the department of therapy
and family medicine 38
M.V. Vus
Bedside Ultrasound Diagnostics (POCUS) as an Innovative
Educational Tool 42

THE QUESTION OF THE HISTORY OF MEDICINE.
REVIEW

Assoc. prof. A.V. Biloshitska, senior lecturer I.V. Simonova, leading
librarian L.B. Shchukina
The contribution of Ukrainian doctors to the development
of medical parasitology: a historical review based on archival
sources of the library of the Vinnytsia National Medical
University named after M. I. Pirogov 44

Prof. V. M. Gamaliia, prof S. P. Ruda
Contribution of Ukrainian scientists to the arsenal of
pharmaceuticals in the conditions of World War II 48
Ph.D. D.K. Myloslavsky
Evolution of views on hypertension nature and mechanisms of
blood pressure regulation in a historical aspect (literature review)
(the problem of hypertension through the prism of millennia or
the story of a «silent killer»). 54
Prof. V.V. Franchuk, assoc. prof. S.V. Trach Rosolovska
Department of Forensic Medicine of I.Ya. Horbachevsky Ternopil
National Medical University of Ministry of Health of Ukraine:
History and Present. 66
Prof. N.A. Gaistruk, Y.V. Vinohradska, prof. A.N. Gaistruk,
V.V. Kokus, M.M. Bialoszycka
The calling of a person. A message throughout the ages 71
Assoc. prof. Yurii Vasyliiev, prof. Kostyantyn Vasyliiev
Petr Pavlovich Pelekhin (1790–1871) and Pavel Petrovich
Pelekhin (1842–1918): from medical police to antiseptics 75
Assoc. prof. I.M. Kozachenko
In memory of professor V. I. Kononenko on the 95th anniversary
of his birth 81

**Проф. В.В. М'ясоєдов, О.В. Семененко,
доц. Ж.М. Перцева, доц. Р.О. Сухоносів**
Харківський національний медичний університет

Музейна справа в Харківському національному медичному університеті

У 2025 р. в Харківському національному медичному університеті відбулася реорганізація Музею історії та об'єднання розрізнених музейних зібрань і колекцій у єдиний структурний підрозділ — Комплекс «Музей медицини». Для музеїв закладів вищої освіти України такий формат є винятком: у більшості ЗВО музейні осередки мають статус кабінетів/кімнат або діють при кафедрах/факультетах без повноцінного управлінського, кадрового та фінансового забезпечення. Досвід ХНМУ дозволяє проаналізувати, як надання музейній справі автономного статусу змінює сприйняття музею академічною спільнотою, підвищує якість наукової, освітньої та просвітницької роботи, а також впливає на комунікацію університету з міською спільнотою в умовах воєнного часу.

Матеріали дослідження. У статті використано різноманітні джерела із фонду Комплексу «Музей медицини» ХНМУ, а саме рукописні та машинописні нариси з історії ХНМУ; епістолярні матеріали та службове листування, що документують передачу й об'єднання колекцій; інвентарні книги та пов'язані з ними облікові документи; біографічні статті співробітників, дотичних до комплектування музейних зібрань; чинні нормативно-правові акти: Закони України «Про вищу освіту», «Про музеї та музейну справу», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», Кодекс законів про працю України, Статут ХНМУ, «Положення про Комплекс «Музей медицини»», а також внутрішні накази ХНМУ щодо об'єднання кафедральних зібрань і реорганізації Музею історії.

Мета. Надати довідку про історію формування музейного фонду ХНМУ та описати досвід інституалізації Комплексу «Музей медицини» як окремого структурного підрозділу університету та оцінити наслідки його створення для розвитку музейної справи в закладі вищої освіти України.

Методи дослідження. Методологічну основу становлять принципи історизму (розгляд подій у їхньому часовому та контекстуальному розвитку) та системності (аналіз музейної справи як цілісної системи з взаємопов'язаними елементами управління, фондів, освіти та комунікації). У дослідженні застосовано такі методи: загальнонаукові (дедукція та індукція, аналіз і синтез) для побудови логіки викладу від окремих фактів до узагальнень і навпаки, а також для структурування емпіричного матеріалу й формулювання висновків. Контент-аналіз - для систематичного опрацювання нормативних документів, інвентарних книг та листування. Ризик-аналіз — для оцінювання загроз і вразливостей музейної інфраструктури (безпека зібрань, створення необхідних умов для збереження фонду, безперервність діяльності та інше).

Результати та їх обговорення. Вища медична школа Харківщини бере свій початок у 1804 р. із заснування Харківського університету та медичного факультету в його складі. До цього ж періоду відноситься й початок формування музейного фонду ХНМУ. Поява перших експонатів пов'язана з діяльністю першого завідувача кафедри анатомії, фізіології та судово-лікарської науки, доктора медицини Фрейбурзького університету (Німеччина) — Людвіга Ванноті. Саме він у 1806 р. заснував перший анатомічний театр Харківського університету в невеликому житловому будинку в Університетському саду (нині сад ім. Т.Г. Шевченка). У цьому приміщенні Л. Ванноті протягом зими 1807 р. приготував перші 44 анатомічні препарати. Включно до 1810 р. він продовжував складати колекцію препаратів, поклавши початок анатомічному музею. У 1809 р. Л. Ванноті виписав з Лейпцига (Німеччина) 37 штучних воскових препаратів (таблиць), дивовижних за мистецтвом виконання. Ці таблиці представляли різні частини людського тіла. На сьогодні

нішній день у фондах Комплексу «Музей медицини» залишилось 5 таких таблиць. Незважаючи на невеликі розміри, вони й зараз привертають увагу точністю зображення та витонченістю роботи.

У подальшому анатомічний музей продовжував активно поповнюватися. Зокрема, в історичному нарисі «Медичний факультет Харківського університету за перші 100 років його існування (1805–1905)» наведено такі дані: у 1824 р., під час завідування кафедрою доктора медицини, професора Олександра Венедиктова, було складено каталог препаратів музею, який нараховував 112 номерів. У 1830 р. музей анатомії був переведений на нижній поверх головного корпусу університету (вулиця Університетська, 16), де займав дві великі зали.

У 1839 р. інший завідувач кафедри нормальної анатомії, доктор Петро Наранович, подарував в анатомічний музей 76 препаратів. У 1850 р. у Луї Озу (1797–1880), видатного французького лікаря-анатома та автора численних анатомічних моделей, було придбано 7 препаратів заплідненої матки з пап'є-маше. А в період з 1851 по 1863 рр. у нього ж було придбано штучних препаратів на суму 819 рублів. Тож, за часів керівництва кафедрою П. Нарановича анатомічний музей значно зріс за порівняно короткий час. Наприклад, у 1848–1849 н.р. музей налічував 1113 препаратів, з них 740 — з нормальної анатомії, 334 — з патологічної та 39 — з порівняльної.

Макети з пап'є-маше майстерні Л.Озу, XIX ст.

У 1863 р. від кафедри нормальної анатомії було відокремлено кафедру патологічної анатомії. Її першим завідувачем став доктор медицини, професор Душан Лямбль. Він приділив увагу і музею кафедри, фонд якого утворився в 1868 р. після розподілу колекції музею анатомії. На експозицію патологоанатомічного музею було виділено 538 експонатів, із них речей, інструментів та книг — 271, патологічних препаратів — 266. На утримання музею нормальної анатомії було виділено 1000 рублів, а на утримання музею патологічної анатомії — 750 рублів. Також Д. Лямбль придбав для кафедри 40 книг. Значний внесок у розвиток музею патологічної анатомії зробив доктор медицини, професор Микола Мельников-Разведенков (1866–1937), за період завідування кафедрою якого музей збагатився на

400 експонатів, серед яких — препарат некрозу пересащеної нирки в результаті тромбозу судин (перша в світі операція пересадки нирки, виконана проф. Ю. Вороним у 1933 р.), який і досі зберігається у Комплексі «Музей медицини».

Співробітник 3-D центру ННІ ЯО ХНМУ сканує препарат некрозу пересащеної нирки в результаті тромбозу судин

У 1887 р. було побудовано новий анатомічний театр (вул. Сумська, 39), що складався із двох з половиною поверхів. З його будівництвом приміщення музею нормальної анатомії збільшилося в шість разів. З'явилася можливість розставити препарати у вітринах за системами органів.

У той же час було започатковано музей судової медицини, який у 1913 р. переїхав до приміщення, побудованого поряд з анатомічним театром спеціально для кафедри судової медицини. З 1910 р. цією кафедрою завідував видатний судовий медик, доктор медицини, професор Микола Бокариус (1869–1931), який зібрав унікальну колекцію натуральних анатомічних препаратів тіла людини (шкіра, кістки скелета, внутрішні органи), що демонстрували особливості порушення анатомічної цілісності органів та тканин тіла людини внаслідок дії на організм різноманітних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних тощо). Зазначені препарати використовувалися під час занять для роз'яснення важливих питань у слідчій та судовій практиці. Найбільш цікавим серед них є прострілене серце відомого харківського фізика Миколи Пільчикова, який помер у 1908 р. при загадкових обставинах. Даний препарат й досі є перлиною колекції Комплексу «Музей медицини».

У період, коли кафедрою нормальної анатомії завідував доктор медицини, професор Митрофан Попов (1888–1897), музей поповнився 1261 макроскопічним і 2130 мікроскопічними препаратами. Найбільш цінними з них були краніологічна колекція М. Попова з аномаліями; черепи та скелети (зокрема, скелет жінки бронзового віку), подаровані Д. Яворницьким (1855–1940), видатним українським археологом та музеєзнавцем, фундатором Дніпро-

петровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького; штучний препарат «Розвиток яйця у курки», виготовлений доктором медицини, професором О. Білоусовим (1848–1908) та багато інших. На 1898 р. музей нормальної анатомії Харківського університету містив 5419 препаратів, з них макроанатомічних — 3056, мікроскопічних — 2363. На жаль, більше половини цих експонатів було втрачено у 1942–1943 рр., під час окупації Харкова нацистськими військами.

За період завідування кафедрою доктора медицини, професора Олексія Білоусова (1897–1908) до музею надійшло 73 препарати. Зазначається, що 27 із них були придбані за 173 рублі 20 копійок. Переважно, це порівняльно-анатомічні препарати закордонного походження, які вирізнялися витонченістю та високою якістю обробки. Ще 46 найменувань подаровано прозектором Г. Йосифовим (1870–1933), майбутнім доктором медицини, професором, основоположником порівняльної лімфології. Серед них, зокрема, були прекрасні препарати з лімфатичної системи і чотири корозійних препарати: легені, селезінка, печінка та нирки дитини.

Вологий препарат роботи прозектора Г.Йосифова

У 1917 р., у зв'язку з Українською національною революцією та подіями, що відбулися після неї, Харківський університет було закрито. Згодом медичний факультет було об'єднано з Жіночим медичним інститутом у Харківську державну медичну академію, яка відкрила свої двері студентам у 1920 р. У машинописному тексті «Матеріали до історії Харківського медичного інституту за період часу 1905–1935» написаному завідувачем клініки шпитальної хірургії ХДМА, доктором медицини, професором Іваном Кудінцевим (1867–1955) значиться: «У січні 1920 р. через повну відсутність палива почав замерзати навчальний музей кафедри. Цієї зими, щоб зберегти музей кафедри, довелося всі препарати і банки виїняти з ящиків і шаф і закрити

музей для студентів; перенести препарати в одну кімнату, яку опалювали викладачі кафедри більшу частину зими за свій рахунок». Співробітники кафедри нормальної анатомії героїчними зусиллями домоглися часткового ремонту анатомічного театру. Зокрема, було виконано побілку музею. Але в анатомічному театрі було відсутнє опалення, що поставило колекцію музею анатомії під загрозу.

У ті важкі роки зберегти музейний фонд кафедри нормальної анатомії з незначними втратами стало можливим лише завдяки зусиллям колективу кафедри та її завідувача — видатного українського анатома, доктора медичних наук, академіка Володимира Воробйова (1876–1937). В. Воробйов зробив неоціненний внесок у розвиток музейної справи в ХНМУ. Успадкувавши величезний досвід від свого вчителя — талановитого художника і майстра муляжної справи, професора О. Білоусова, Володимир Воробйов прекрасно володів технікою формування та гіпсування. Його учень, доктор медичних наук, професор Рафаїл Синельников (1896–1981) писав: «Володимир Петрович досконало володів методикою приготування музейних препаратів, що мають таке важливе значення для викладання анатомії. Він багато працював не тільки над виготовленням препаратів: що показати, як показати, як виставити препарат у банці, як поставити цю банку у вітрині, який створити фон для цього препарату, як його описати і що на ньому відзначити, — всі ці питання займали його увагу».

1 грудня 1931 р. за ініціативи В. Воробйова на кафедрі нормальної анатомії було відкрито музей становлення людини. Як зазначалося в Наказі ХМІ про нагородження В. Воробйова та співробітників кафедри — «для масового відвідування робітниками м. Харків». Сам В. Воробйов вважав, що анатомія людини є описовою наукою, яка вимагає від студентів посидючості, важкої праці та відмінної пам'яті. Науковець писав: «Серед мнемонічних прийомів частота зорових вражень відіграє настільки важливу роль, що майже всі анатомі дотримуються правила давати учням якомога більше препаратів для роботи і вивчення, вбачаючи в цьому найкращий спосіб засвоєння вивченого матеріалу». Крім того, на думку В. Воробйова, музей сприяє формуванню правильних уявлень про людину як про організм, що розвивається. В експозиції музею становлення людини мали бути показані зміни, що зазнає організм від стадії запліднення яйцеклітини до закінчення індивідуального життя. На хвилі захоплення тогочасних науковців еволюційною теорією видатного англійського біолога та зоолога Чарльза Дарвіна (1809–1882), було задумано показати розвиток органічних форм від появи на землі найближчих предків людини. За чисельністю й різноплановістю зібраних матеріалів музей становлення людини ХМІ помітно відрізнявся від інших.

У 1937 р. після смерті академіка В. Воробйова його наступник по кафедрі, д.м.н., професор Р. Синельников заснував меморіальну кімнату, де були розміщені урна з прахом вченого та його посмертна маска.

Воскова модель ембріону роботи майстерні Циглера, ХІХ ст.

У 1976 р., до 100-річчя від дня народження академіка в меморіальній кімнаті була створена експозиція, у якій були представлені речі вчителів, колег та учнів В. Воробйова. Новим кроком у розвитку меморіального музею стало створення у 2000 р. нової експозиції, головною частиною якої стала воскова фігура науковця (автори С. Криволапов, С. Дигтри, Ю. Дигтри). Також у музеї були розміщені експонати, що відображали життя і діяльність вченого. На столі, за яким сидить воскова фігура, представлені особисті речі академіка, підручники, атласи, біноклярна лупа, препарати та інші предмети.

Слід зазначити, що система вищої освіти в СРСР була інтегрована в ідеологічний апарат держави. Це визначало не тільки перебіг навчального процесу, а й характер музейних експозицій. Але за роки свого існування наш заклад виплекав певні традиції, які важко було знищити. Завідувачі кафедр прагнули зробити навчальний процес більш наочним і змістовним, а також зберегти пам'ять про попередні покоління вчених. Збиралися колекції, створювалися експозиції, музейна справа розвивалася поруч із навчальною роботою.

У 1960 р. за ініціативи доктора медичних наук, професора, завідувача кафедри фармакології ХМІ Миколи Харченка (1906–1997) було створено музей фармакології, який став важливою складовою навчального та наукового процесу кафедри. В експозиції були представлені зразки лікарських рослин, ефірні та жирні олії, хімічні речовини.

У 1968 р. у великій залі головного навчального корпусу було відкрито музей історії ХМІ. Його експозиція ґрунтувалася на матеріалах виставки 1934 р., яка демонструвала досягнення інституту в освітній і науковій сферах та відображала розвиток Харківської вищої медичної школи в радянський період.

Основною метою діяльності музею стало сприяння ідейно-виховній роботі серед студентів, формування в них почуття гордості за alma mater та популяризація історико-медичних знань. Хоч музей і не мав офіційно закріплених штатних посад і працював на громадських засадах, все ж навколо нього об'єднався колектив ентузіастів, які щиро переймалися розвитком і збереженням музейної справи.

У 1986 р. було створено музей історії кафедри епідеміології, експозиція якого присвячувалася історії кафедри та героїчній боротьбі харківських учених-епідеміологів із численними інфекційними захворюваннями. Також в музеї були представлені особисті речі видатного українського епідеміолога, засновника та завідувача кафедри (1930–1969) Михайла Соловйова (1886–1980).

У 2005 році на кафедрі судової медицини й основ права ХДМУ (нині — кафедра судової медицини та медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса) засновано меморіальний музей професорів-судових медиків М.С. та М.М. Бокаріусів. В експозиції представлені особисті речі й воскові фігури видатних українських учених, батька та сина.

У 2008 р. на кафедрі громадського здоров'я та управління охороною здоров'я було засновано музей обчислювальної техніки. В експозиції були представлені перші радянські комп'ютери, арифмометри, рахункові машини тощо. Окреме місце займав один із перших персональних комп'ютерів науково-дослідної лабораторії університету. У 2013 р. на тій же кафедрі засновано музей друкарських машинок, у якому представлені журналістські, стаціонарні, механічні та електронні моделі, перші з яких датовані 1930-ми роками.

У 2023 р. було урочисто відкрито Музей історії кафедри загальної та клінічної патофізіології ім. Д.О. Альперна. Центром експозиції є воскова фігура видатного патофізіолога, д.м.н., професора Данила Альперна (автори М. Лютенко та М. Лютенко), який сидить за робочим столом та ставить експеримент на фіксованій жабі. Також у музеї представлені праці, особисті речі та документи видатних діячів кафедри, старовинне лабораторне обладнання та опудала експериментальних тварин.

На жаль, статус структурного підрозділу мав лише музей історії ХНМУ, а всі інші зібрання та колекції, розташовані на кафедрах університету, не були поставлені на облік або якимось чином узаконені. Збереження експонатів залежало виключно від завідувачів та колективів кафедр.

24 лютого 2022 р. розпочався третій етап російсько-української війни. Невизначеність статусу кафедральних зібрань та колекцій призвела до того, що вони опинилися під загрозою знищення. Більшість співробітників університету з початку війни перейшли на дистанційний формат роботи. Повноцінно працював лише головний корпус по пр. Науки, 4. Навчальний корпус Б (вул. Трінклера, 12), будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань (вул. Трінклера, 6) та приміщення кафедри

анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії (вул. Сумська, 39) взимку 2022–2023 рр. не мали опалення.

Навесні 2022 р. директорка музею історії ХНМУ Ж.М. Перцева разом із колегами із музею історії ХНУ ім. В.Н. Каразіна звернулася до ГО «Центр допомоги мистецтву України — Київ», завдяки чому, влітку того ж року ХНМУ отримав генератор електроенергії та 4 вогнегасники, які були передані в будівлю кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії. Саме там розміщується найчисельніше зібрання музейних предметів університету, яке силами доцента кафедри, к.м.н., Р.О. Сухоносова взимку 2022 р. було майже повністю евакуйоване з виставкових залів до більш безпечних приміщень кафедри.

Восени 2022 року, коли окупаційні війська були відкинуті від міста, співробітники Музею історії ХНМУ відновили повноцінну роботу. Одним із першочергових завдань став суцільний огляд музейного фонду університету, що охоплював чотири зібрання та шість колекцій. У більшості кафедральних музеїв бракувало інвентарних книг і системного обліку предметів; значна частина експонатів потребувала реставрації та очищення. Саме в цих умовах сформувалася ідея створення Комплексу «Музей медицини» ХНМУ.

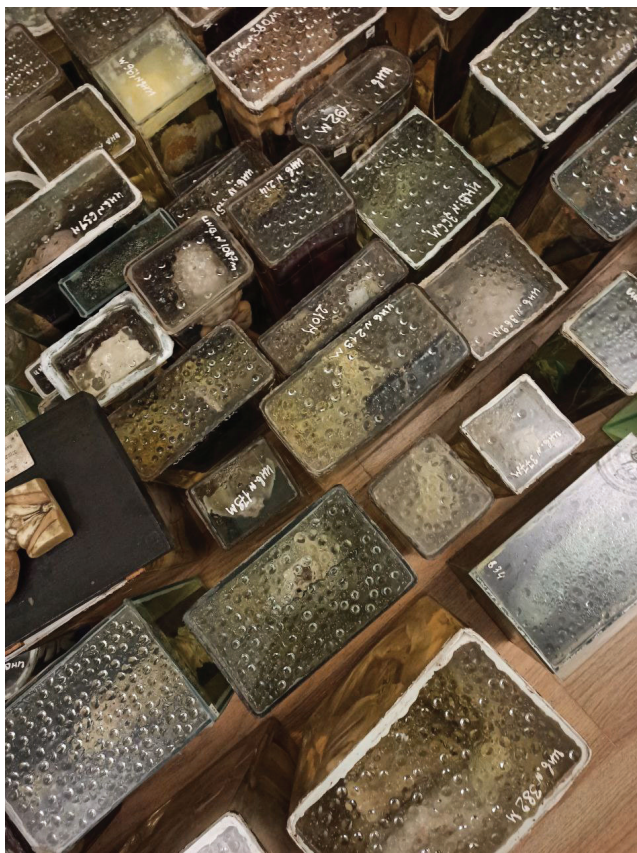
Наприкінці 2024 року співробітниця Музею історії ХНМУ О.В. Семененко спільно з доцентом кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та опера-

тивної хірургії, канд. мед. наук Р.О. Сухоносим, за підтримки директорки музею Ж.М. Перцевої, подали керівництву університету проєкт реорганізації Музею історії в Комплекс «Музей медицини» ХНМУ. Усвідомлюючи важливість збереження історичної спадщини Харківської вищої медичної школи, керівництво університету схвалило цю ініціативу.

30 січня 2025 р. зберігачка фондів музею історії ХНМУ О.В. Семененко виступила на Вченій раді університету з презентацією проєкту Комплексу «Музей медицини» ХНМУ. Рішення про його створення було прийнято одностайно. В проєкті було зазначено, що Комплекс створюється з метою збереження та захисту історичного надбання ХНМУ, яке є частиною музейного фонду України та підтримання і зміцнення іміджу університету як класичного європейського закладу вищої освіти, історія якого сягає початку XIX ст. Основними завданнями Комплексу визначалися: охорона, збереження, комплектування, наукова систематизація експонатів; їх вивчення та використання з науково-дослідною на навчально-освітньої метою; підвищення якості підготовки фахівців у галузі медицини; формування наукового світогляду; залучення студентської молоді, викладачів і співробітників університету до історії alma mater; виховання поваги до історії, традицій, національних цінностей народу України.

28 лютого 2025 р. наказами ХНМУ № 50 «Про розширення музейних зібрань та музейних колекцій Музею історії ХНМУ» і № 51 «Про реорганізацію Музею історії ХНМУ» Музей історії було реорганізовано шляхом розширення його фонду за рахунок кафедральних зібрань і колекцій. До складу Комплексу увійшли музейні зібрання кафедр анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії; патологічної анатомії; судової медицини, медичного права; права ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса, а також колекції кафедр клінічної патологічної фізіології ім. Д. О. Альперна; кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я; кафедри епідеміології; кафедри фармакології та медичної рецептури; кафедри мікробіології, вірусології та імунології ім. проф. Д. П. Гриньова. Комплекс «Музей медицини» ХНМУ очолила заслужений працівник університету, доцент ХНМУ Ж.М. Перцева. До команди Комплексу доєдналися три зберігача фондів та чотири лаборанти.

Першим завданням, яке постало перед колективом Комплексу стала інвентаризація музейного фонду ХНМУ. Слід зазначити, що зала історії медицини у головному корпусі перебуває в найбільш сприятливому для зберігання експонатів стані. Інші зібрання та колекції, розміщені на кафедрах, захищені різною мірою. У найгіршому становищі наразі знаходиться кафедра анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, на базі якої розташовані чотири зали Комплексу. Впродовж 2022–2024 рр. будівля була ушкоджена внаслідок обстрілів центральної частини міста та потребує капітального ремонту. Беручи до уваги загрозу зібранню, яке зберігається у приміщенні вищезазначеної кафедри, процес обліку

Зима 2022 р., евакуація експонатів музеїв кафедри анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії ХНМУ

Березень 2025 р., евакуація воскових фігур М.М. та М.С. Бокаріусів

експонатів було вирішено розпочати саме з неї, але ця робота ведеться паралельно з перереєстрацією експонатів зали історії медицини (на сьогоднішній день перереєстровано — 380 експонатів). Зібрання, що зберігається на кафедрі анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії наразі складає 965 вологих препаратів з нормальної та порівняльної

Процес зйомки вологих препаратів, літо 2025 р.

анатомії; 205 сухих (кістки та муміфіковані препарати) препаратів, 221 муляж (у тому числі воскових моделей XIX ст. — 64, моделей з пап'є-маше XIX ст. — 15). Робота в цьому напрямку триває. Слід зазначити, що на кожен експонат створюється окрема картка наукового опису.

Робота просувається повільно, оскільки вона значно ускладнена умовами воєнного часу, недостатнім фінансуванням університету та відсутністю належних умов для зберігання та реставрації експонатів.

Внаслідок удару ворожого БПЛА 1 березня 2025 р. серйозно постраждала будівля НДІ гігієни праці та професійних захворювань, у якій розташовувався меморіальний музей професорів-судових медиків М.С. та М.М. Бокаріусів. Приміщення музею стало непридатним для використання, тож співробітники Комплексу за допомогою студентів-волонтерів та співробітника кафедри анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії своїми силами перемістили експозицію до зали історії медицини.

Розпочато процес діджиталізації музейної колекції. Він набуває особливої актуальності зараз, коли будь-якої миті ми можемо втратити все. Оцифровка експонатів не тільки надасть можливість зберегти їх копії, але також дозволить здобувачам освіти та дослідникам з усього світу працювати з музейним фондом університету дистанційно. Також започатковано створення каталогу Комплексу. На сьогоднішній день сфотографовано понад 400 експонатів. Ця робота також ускладнена тим, що переважна більшість предметів потребує підготовки до зйомки.

У співпраці з Центром тривимірних технологій ННІ ЯО ХНМУ розпочато 3-D сканування музейних предметів. Зокрема, необхідно зазначити, що було успішно відскановано унікальний вологий препарат некрозу пересаженої нирки в результаті тромбозу судин (перша в світі операція пересадки нирки від людини людині, виконана проф. Ю. Вороним у 1933 р.). Започатковано 3-D сканування музейного зібрання, що зберігається на кафедрі патологічної анатомії ХНМУ. Оскільки Центр тривимірних технологій не може надати достатню кількість співробітників для здійснення цього проекту, два лаборанти Комплексу пройшли навчання у Центрі.

Зараз, в умовах війни, співробітники музею не можуть проводити екскурсії повноцінно, тож нагально постає питання популяризації музейної колекції. Вихід в інтернет-простір необхідний для представлення Комплексу «Музей медицини» широкому загалу та для привернення уваги потенційних інвесторів. Розважально-пізнавальний медичний контент також користується успіхом і у здобувачів освіти, які активно долучаються до музейної роботи під егідою студентського самоврядування.

На сьогодні створено сторінки Комплексу ХНМУ у соціальних мережах Meta, Instagram та TikTok, що успішно розвиваються. Найбільшу кількість переглядів в Meta набрали відеоролики, присвячені

Фондосховище експонатів кафедри анатомії, клінічної анатомії та оперативної хірургії ХНМУ

скануванню першої в світі трансплантованої нирки (6.700 переглядів); 3-D скануванню скелета людини, що хворіла на акромегалію (2.900 переглядів); евакуації зібрання кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса з будівлі НДІ гігієни праці (2.700 переглядів). У соціальній мережі TikTok найбільшою популярністю користуються жартівливий відеоролик «Норм-стрьом» з викладачем ХНМУ (154.000 переглядів); відеоролик, присвячений скануванню першої в світі трансплантованої нирки (114.500 переглядів) та жартівливий відеоролик «Колектив — твоя друга сім'я» про команду Комплексу (20.300 переглядів). У соціальній мережі Instagram кожного дня розміщуються історії, що сприяє збільшенню кількості взаємодій з профілем (близько 250.000 переглядів). Слід зазначити, що весь відео-контент від написання сценарію до монтажу та озвучення створюється виключно співробітниками Комплексу.

Висновки. Музейний фонд ХНМУ пройшов довгий і тернистий шлях у своєму створенні. Започаткований на початку XIX ст., він відображає розвиток європейської університетської освіти. Пам'ять, яку зберігають музейні зібрання та колекції ХНМУ є важливою сторінкою історії міста й складовою іміджу університету. В умовах тотальної загрози

знищення кожен факт минулого стає цінним, тож збереження фонду набуває стратегічного значення. Але реалії сьогодення суттєво вплинули як на роботу музеїв України, так і на Комплекс «Музей медицини» ХНМУ. Наразі фінансування фонду Комплексу здійснюється за рахунок спеціального фонду університету, який і сам переживає важкі часи. Виникає необхідність шукати джерела зовнішнього фінансування.

Оскільки за Законом України «Про музеї та музейну справу» не передбачено захист та фінансування музеїв навчальних закладів, а статус їхніх працівників є невизначеним, потрібно й надалі привертати увагу до музеїв, що працюють у складі закладів вищої освіти України. Також невизначеним для них залишається питання фінансування та підтримки.

Сьогодні метою діяльності Комплексу є збереження, систематизація, діджиталізація та популяризація національного, наукового та культурного надбання Харківської вищої медичної школи. Важливою складовою роботи є й популяризація самої концепції музею, зміна застарілих вражень про музей як про щось нудне, застаріле та нецікаве.

Досвід інституалізації Комплексу «Музей медицини» для нашого закладу є унікальним. Ми сподіваємося, що набутий нами досвід стане прикладом для інших музеїв закладів вищої освіти України.

Список використаної літератури

1. Из колыски Харківської наукової школи (до 50-річчя від дня народження професора Ольховського Василя Олексійовича). Клінічна анатомія та оперативна хірургія. 2005. Т.4. №2. С. 118–119.
2. Історія Харківського державного медичного університету. 1805–2005. За ред. А.Я. Циганенка. Харків. 2005. 742 с.
3. Мирошніченко М.С., Лютенко М.А. Становлення музею історії кафедри загальної та клінічної патофізіології імені Д.О. Альперна Харківського національного медичного університету. Патологічна фізіологія — охорони здоров'я України: матеріали ІХ Національного конгресу патофізіологів України з міжнародною участю, присвячений 100-річчю Української патологічної фізіології. 2024. С. 153–154. URL: <https://repo.knmu.edu.ua/handle/123456789/35094>.
4. Наказ №14 по ХМІ від 01.01.1932 р. С. 1. Фонд Комплексу «Музей медицини». НДФ 146
5. Наказ ХНМУ від 28.02.2025 №51 «Про реорганізацію Музею історії Харківського національного медичного університету» 2 с.
6. Наказ ХНМУ від 28.02.2025 р. №50 «Про розширення музейних зібрань та музейних колекцій Музею історії Харківського національного медичного університету». 2 с.
7. Ніколаєв Л., З недавнього минулого. Історія в історіях. Харківська вища медична школа у спогадах, документах і фотографіях. 2015. С. 194–196.
8. Огнев В.А., Петрова З.П. Становлення та історична спадщина кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я. 2023. 241 с.
9. Положення про Комплекс «Музей медицини» Харківського національного медичного університету. Затверджене 3 березня 2025 р. (№59).11 с.
10. Положення про музей історії Харківського національного медичного університету. Затверджене 10 Чер. 2009 (№ 110). 5 с.
11. Семененко О.В., Виноградова О.Ю. Робота музею історії ХНМУ під час повномасштабного російського вторгнення (24.02.2022 — сьогодні). Східноєвропейський журнал внутрішньої та сімейної медицини. 2024. №2. С. 29–39.

Музейна справа в Харківському національному медичному університеті

Проф. В.В. М'ясоєдов, О.В. Семененко, доц. Ж.М. Перцева, доц. Р.О. Сухоносів
Харківський національний медичний університет

У статті проаналізовано інституціоналізацію музейної роботи в ХНМУ та створення у 2025 році Комплексу «Музей медицини», простежуються колекції з 1804 року, виклики воєнного часу, офіційне визнання, перші результати, обмеження та пріоритети.

Ключові слова: музей, ХНМУ, інституціоналізація, виклики війни.

Museum work at Kharkiv National Medical University

Prof. V.V. Miasoiedov, O.V. Semenenko, assoc. prof. Zh.M. Pertseva, assoc. prof. R.O. Sukhonosov
Kharkiv National Medical University

The article documents the institutionalization of museum work at KhNMU and the creation in 2025 of the Complex “Museum of Medicine,” tracing collections since 1804, wartime challenges, formal recognition, initial results, constraints, and priorities.

Key words: museum, Kharkiv National Medical University, institutionalization, challenges of war.

Контактна інформація: М'ясоєдов Валерій Васильович — ректор Харківського національного медичного університету, д.мед.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України.
Телефон +3800577050711, vv.miasoiedov@knmu.edu.ua

Стаття надійшла до редакції 01.10.2025 р.